УДК
37.035.3:72.0
12

ІННА КОСЯК, МИХАЙЛО ЩУКІН
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

АРХІТЕКТУРНИЙ ДЕКОР ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ: ФЕНОМЕН «КАМ'ЯНИХ ВИШИВАНОК» ГРИГОРІЯ ДОВЖЕНКА.

Мета. *Розкрити феномен традиційної української мистецької спадщини Григорія Довженка як ефективного засобу національно-патріотичного виховання молоді.*

Ключові слова: *кам'яна вишиванка, культурний спротив, геометричні та рослинні мотиви, скіфська орнаментика.*

Постановка завдання. Вишиванка – символ, що поєднує минуле, теперішнє і майбутнє українського народу. Це пам'ять про коріння, родину, землю. Саме такою є і ще одна унікальна українська вишиванка – кам'яна, вишита, вирізьблена не голкою, а шпателем і майстерністю митців, на фасадах житлових будівель, шкіл, дитячих садочків у окупованій нині загарбницьким російським військом Новій Каховці.

Методи досліджень. Для досягнення поставленої мети нами було використано теоретичні методи дослідження.

Результати досліджень. «Кам'яна вишиванка» - це термін, яким називають унікальні рельєфні орнаменти Григорія Довженка, що прикрашають фасади будинків у Новій Каховці. Роботи митця вважаються унікальним явищем українського монументального мистецтва XX століття. В той час, це був мовчазний візуальний наратив, який протиставлявся одноманітності радянської архітектури. Глибоко занурившись у вивчення українських орнаментів від текстилю до церковних фасадів, Майстер зумів в умовах ідеологічного тиску створити національне мистецтво, замасковане під декоративне оздоблення. Коли монументальне мистецтво в СРСР підпорядковувалося соціалістичному реалізму, «кам'яна вишиванка» стала тихим культурним спротивом, закодованим у геометрії та символах.

Творець створив сотні різноманітних декоративних панелей, у яких синтезував такі автентичні елементи як українську народну

вишивку, язичницьку та християнську символіки, геометричні та рослинні мотиви, стилістику візантійського мистецтва й скіфської орнаментики. Камінь, який використовувався - інкерманський вапняк - є м'яким і світлим, що дало можливість витончено пророблять орнаменти. Оздоби виконано в техніці різьблення на сирому тиньку, яку винайшов творець. Різьба мала невелику глибину - працювала не на об'єм, а на тіньовий ефект. Завдяки цьому зображення «оживали» при зміні освітлення протягом дня. Орнаменти вбудовані в архітектуру - не як нашарування, а як частина цілісної конструкції фасаду.

Орнаменти прикрашені мозаїками або розфарбованим тлом, виконували не лише декоративну, а й ідейну функцію. Вони не повторювалися, кожен фасад був оздоблений індивідуально, що надавало місту виняткової естетичної цілісності.

У візерунках творець-монументаліст зашифрував образи (рис. 1):

- родючості (зерно, лоза, квіти);
- захисту (сварга, трипільські знаки, стилізовані «обереги»);
- життя і циклічності (сонце, вода, хрестоподібні композиції).

В свою чергу, митець не копіює реальні рослини, а узагальнює їх, підпорядковуючи мотив ритму, площині й матеріалу.

Варто приділити увагу зооморфним мотивам, які зустрічаються рідше в творчості архітектора:

- птахи (голуби, півні) - як символи духовного начала, оберегу, продовження роду (рис. 1);

- силуети людей - спрощені, стилізовані фігури (жінка з піднятими руками, пара, родина). У деяких композиціях - берегиня або мати-Земля.

Ці зображення часто трактуються як алегоричні образи, які водночас є й частиною загального декоративного ритму.

Ромб - один з найпоширеніших мотивів, що символізує родючість, материнське начало. У композиціях Довженка ромби часто об'єднуються в ланцюги або перехрещуються (рис. 2.)

Хрест - давній знак захисту, а також християнський символ. У варіаціях з геометрією виступає також як знак чотирьох стихій (рис. 2).

Спіралі, кола, свастики (у формі давньослов'янських символів) - позначають рух, безкінечність, вічне життя (рис. 2) [4].

Композиція орнаментів зазвичай симетрична, повторювана по горизонталі (стрічковий ритм), що наближає її до рушникових вишивок.

Квіти, грона винограду, листя дуба, хмелю - символізують плодючість, силу, красу, зв'язок з природою. Ці елементи стилізовані, часто спрощені до впізнаваних ліній і мас (рис. 3).

Рис. 1. **Коди орнаментальних різьблень Григорія Довженка**

Рис. 2. **Геометричні символи кам'яних вишиванок Григорія Довженка**

Дерево життя - традиційний образ, втілений у вигляді вертикальних композицій з розгалуженням. Часто це центральна вісь композиції (рис. 3).

Отже, «кам'яна вишиванка» виконана здебільшого у вигляді рельєфних панелей з інкерманського вапняку, де природний світлий колір каменю є домінуючим: світло-бежевого або кремового відтінку.

Проте художник свідомо прагнув відтворити ефект багатоколірної народної вишивки через композицію форм, гру світла й тіні, а також локальні кольорові вставки. Тож в деяких композиціях використано керамічні вставки, а також металеві деталі, що додало кольору, контрасту і величі українським символам [1].

Орнаментальні композиції - це не лише декоративне оформлення. Це візуальний архів української символіки, втілений у мові модерністського монументалізму минулого століття.

Майстер зумів поєднати народну орнаментику з сучасними для того часу мистецькими підходами, зберігши глибинне етнокультурне значення кожного елементу.

Рис. 3. **Орнаментальні композиції оздоблення будинків**

Мотиви, які використав Григорій Довженко, можна порівняти з: Трипільськими розписами - за знаковою системою; Українськими рушниками - за композицією [2]; Скіфським та візантійським мистецтвом - за символізмом і декоративною стилізацією.

Висновок. На жаль, після окупації Нової Каховки спадщина Григорія Довженка опинилася під загрозою. Частину будівель знищено, частину оздоблень зазнало руйнування через час, недбале ставлення та відсутність охорони як пам'ятки. Те, що створювалося десятиліттями, зараз – на межі знищення.

Проте в останні десятиліття ці декоративні фасади все частіше потрапляють у поле зору мистецтвознавців, урбаністів та туристів. Нині триває кампанія за надання їм охоронного статусу [3].

Пам'ять не стерти. «Кам'яні вишиванки» продовжують жити – на світлинах, виставках, сувенірах, в колекціях одягу… Їхні елементи стали шевронами, які носять українські захисники. Вони – як обереги. Як голос дому. Як свідчення незламності українського народу.

Творчість Довженка в Таврії є рідкісним прикладом поєднання декоративного мистецтва, архітектури та української ідентичності в

умовах радянської системи і повномасштабної російсько-української війни. Вона – у нашій культурі, пам'яті, візерунках, що тримають наш дух…

Література

1. Євссєєва Л. Два Довженки і кам'яні вишиванки Нової Каховки. LB.ua. – 2023. https://lb.ua/culture/2023/06/12/560045_dva_dovzhenki_i_kamyani_vishivanki.html (дата звернення: 07.10.2025).
2. Кульчицька А. Орнамент трипільської культури і українська вишивка XX ст. Львів, Львівська книжкова фабрика «Атлас», 1995 – 70 с.
3. Льов І, Надточа Я. Кам'яні вишиванки Нової Каховки в окупації: що з ними нині. Novakahovka.city. – 2025. – сучасний стан, реставраційні зусилля, статус пам'ятки. Режим доступу: https://novakahovka.city/articles/418602/kamyani-vishivanki-novoi-kahovki-v-okupacii-scho-z-nimi-nini (дата звернення: 07.10.2025).
4. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. мистецтва; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Київ. нац. ун-т культури і мистец., Київ. держ. ін-т декорат.-приклад. мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука. 2-ге вид., допов. та випр. Київ: АНТ, 2009. 407 с.

УДК 37.036:39

ІННА КОСЯК, ВІКТОРІЯ СТЕЦЮК, ДАР'Я ГОЛЯЧЕНКО
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

ХУДОЖНІЙ ВПЛИВ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ НА ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Мета. *Розглянути формування гармонійно розвиненої особистості з високою національною свідомістю та естетичним смаком у закладах вищої освіти.*

Ключові слова: *національна свідомість, художньо-естетичне виховання, Україна квітуча та родюча.*

Постановка завдання. Світовий досвід розвитку педагогічної теорії і практики переконливо свідчить про те, що в кожного народу, етносу історично склалася власна національна система художньо-естетичного виховання. Сьогодні, під час повномасштабного вторгнення росії на терени нашої держави, пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти, яка спрямована на формування